

Projekts

“Vides prasību ievērošana mazo hidroelektrostaciju darbībā. Problemātika, iespējamie risinājumi.”

(LVAF projekta Nr. 1-08/102/2023)

A. Projekta pārskats

Norises laiks: 2023. gada 15. oktobris līdz 2024. gada 14. oktobris

Norises vietas: Billes HES (Vidzeme un Gaujas upes sateces baseins), Rundāles HES (apvienoti – Kurzeme un Zemgale un Ventas un Lielupes upju sateces baseini) un Rēzekne, Latgales vēstniecībā “GORS” (Latgale un Daugavas upes sateces baseins), kā arī Valsts vides dienesta Lielrīgas reģionālā vides pārvalde (Rīga).

Rīkotāji: Mazās hidroenerģētikas asociācija (MHEA) sadarbībā ar Valsts vides dienestu (VVD) un Valsts reģionālās attīstības aģentūru (VRAA) Latvijas Vides aizsardzības fonda (LVAF) finansēta projekta (projekts “Vides prasību ievērošana mazo hidroelektrostaciju darbībā. Problemātika, iespējamie risinājumi”, reģ.nr. 1-08/102/2023) ietvaros.

Mērķis: Semināru cikla mērķis bija četros Latvijas reģionos pēc upju sateces baseinu apgabalu principa vienkopus pulcēt mazo hidroelektrostaciju (HES) īpašniekus, kā arī vides prasību ievērošanu uzraugošās institūcijas un vides un tehniskos ekspertus, lai: 1) apkopotā un viegli uztveramā veidā atgādinātu mazo HES īpašniekiem par šīm prasībām un diskutētu par neskaidrības raisošām situācijām šajā ziņā; 2) saņemtu Valsts vides dienesta redzējumu par esošo situāciju šo vides prasību ievērošanā un ieteikumiem veicamiem uzlabojumiem un 3) censtos konkretizēt pastāvošo dabas resursu nodokļa (DRN), ko HES maksā par ūdens lietošanu, aprēķināšanas kārtību un kļūst ar to saistītās neskaidrības, kā arī uzsāktu diskusiju par nepieciešamām izmaiņām šā nodokļa regulējumā attiecībā uz HES. Pieaicinātie vides un ūdeņu eksperti sniedza īsus pārskatus par esošo situāciju iekšzemes ūdeņos, identificējot galvenās problēmas, kopā ar HES īpašniekiem meklējot tādas iespējamus risinājumus, kas ir pieņemami visām iesaistītajām pusēm. Noslēdzotajā seminārā Rīgā notika trīs reģionālajos semināros gūto atziņu un identificēto problēmsituāciju apkopojums, MHEA kopā ar VVD un Klimata un enerģētikas ministrijas (KEM) pārstāvjiem, kā arī nozares ekspertiem meklējot labākos veidus un kompromisus to risināšanai.

Apmeklējums: Kopā 2. un 24. jūlija, 28. augusta, kā arī 3. oktobra seminārus apmeklēja 95 personas no 120 plānotajām, kas uzskatāms par labu rezultātu, ņemot vērā gan vasaras atvaļinājumu periodu, gan to, ka vairākām mazajām HES mēdz būt viens īpašnieks.

Papildu informācija:

Mob. tālr.: + 371 26 439 557; e-pasts: kasparsgailitis99@gmail.com
(Kaspars Gailītis, Mazās hidroenerģētikas asociācija, valdes priekšsēdētāja vietnieks)

B. Gala secinājumi un ieteikumi

1. Uz mazajām HES attiecināmās vides prasības apkopotā un izsmeļošā veidā ir uzskaitītas attiecīgajiem HES operatoriem izdotajās ūdens resursu lietošanas atļaujās (ŪRLA), kuras papildina konkrēto ūdenskrātuvju ekspluatācijas (apsaimniekošanas) noteikumi (ŪEAN). Vadoties pēc šā uzskaitījuma, savas pārbaudes veic VVD, līdz ar to arī mazo HES operatoriem savā darbībā pamatā jāvadās pēc ŪRLA un ŪEAN noteiktajām prasībām.
2. Galvenie vides prasību elementi mazo HES darbībā ir: 1) ūdens līmeņi un to pieļaujamās svārstības; 2) ūdenskrātuves caurplūdumi un to tehniskais nodrošinājums; 3) HES darbība remontdarbu laikā un ārkārtas situācijās; 4) zivju resursu aizsardzības pasākumi; 5) aizsargjoslu noteikšana un iezīmēšana dabā un tajās ievērojamās prasības; 6) ūdens resursu uzskaite un 7) dabas resursu nodoklis.
3. Pēdējos gados konstatētie vides prasību pārkāpumi, par kuriem tiek uzsākts administratīvā pārkāpuma process, galvenokārt ir saistīti ar HES ekspluatēšanu virs normālā ūdens līmeņa (NŪL) vai informācijas savlaicīgu nesniegšanu. Tomēr kopumā šie pārkāpumi nav uzskatāmi par masveidīgiem vai sistemātiskiem, jo tiek konstatēti vien ap 5 % gadījumu no veiktajām pārbaudēm. 10% gadījumu tiek sagatavoti lēmumi par veicamajām rīcībām, lai novērstu konstatētās neatbilstības, kas pamatā saistītas ar konstatētām neatbilstībām mērlatu salasāmībā, novietojumā, to neesošu piesaisti Latvijas augstuma sistēmai LAS 2000:5. Tāpat, lai novērstu neatbilstības DRN aprēķinos, tehniskas problēmas HES būvēs, NŪL, ZŪL, AŪL neatbilstības, utt. Arī to privātpersonu iesniegto sūdzību par HES darbību, kuras apstiprinās, procentuālais lielums ir zems – ap 10 %.
4. Trīs galvenie semināros identificētie problēmjasautājumi mazo HES darbībā – attālinātas ūdens līmeņu uzraudzības reāllaikā ieviešana, vēlamās ekoloģiskā caurplūduma izmaiņas un esošās DRN aprēķināšanas kārtības pārskatīšana – nav saistāmi ar esošo vides prasību ievērošanu, bet drīzāk ar dažādu iesaistīto interešu (maksātkerēšana un zivju resursu lielāka daudzveidība, subjektīva vides estētika, elektrības ražošana un enerģētiskā drošība, u.c.) salāgošanu. Tā pirmām kārtām būtu risināma nevis normatīvā vai administratīvā kārtā, bet gan drīzāk ar motivējošu instrumentu radīšanu un to piedāvāšanu HES īpašniekiem. Atbilstošas normatīvo aktu izmaiņas arī būtu nepieciešamas, bet tās jāvirza un jāievieš kopā ar šo motivējošo instrumentu ieviešanu.
5. Attiecībā uz attālinātas ūdens līmeņu uzraudzības reāllaikā sistēmas ieviešanu secināts, ka, lai šādu uzraudzību ieviestu kvalitatīvi un ilgtspējīgi, tas prasa finansiālu ieguldījumu, sākot no 5-10 tūkst. EUR (šādi skaitļi pamatoti ar datiem no VAS “Zemkopības ministrijas nekustamie īpašumi” (ZMNĪ) līdzīgiem īstenotiem projektiem pēdējā laikā; tie, tāpat kā izmantotie risinājumi un tehnoloģijas, precizējami par šādas sistēmas ieviešanu atbildīgās institūcijas saziņā ar ZMNĪ) vienai mazajai HES, ko mazo HES īpašnieki pašreizējos elektroenerģijas zemo cenu apstākļos nevar finansēt. Svarīgi ir arī vienotas izmantojamās tehnoloģijas, datu īpašumtiesību un hidroloģiskie aspekti. Šajā nolūkā ļoti svarīgi būtu izpētīt un saprast, kā un ar kādiem noteikumiem un paņēmieniem šāda uzraudzība ieviesta un kopš 2023. gada darbojas Lietuvā. Ņemot vērā, ka iniciatīva šādam jaunievedumam nāk no KEM, tad šai ministrijai arī būtu jāuzņemas vadošā loma Lietuvas piemēra izpētes nodrošināšanā un satura noskaidrošanā, oficiālā līmenī aicinot sniegt informāciju saviem attiecīgajiem kolēģiem Lietuvā. Tas nodrošinātu iegūtās informācijas skaidrību un neapšaubāmību.
6. Saistībā ar ekoloģiskā caurplūduma iespējamu palielināšanu un tā izlīdzināšanu diennakts griezumā semināros atzīts, ka, mazajām HES zaudējot iespēju pārdot saražoto elektroenerģiju par fiksētu cenu obligātā iepirkuma atbalsta sistēmas ietvaros un nonākot neprognozējamā zemāku cenu elektroenerģijas brīvajā tirgū, ievērojamā daļā no šīm HES ir novērojamas pastiprinātas ūdens līmeņu svārstības lejas bēfā aiz HES. No vienas puses, ir vērojams vilinājums pēc vienkāršota risinājuma ŪRLA noteikt pienākumu HES īpašniekiem nodrošināt lielāku ekoloģisko caurplūdumu. Tomēr, no otras puses, saprātīgāka pieeja būtu īstenot pasākumus, kas veicina vienmērīgāku ūdens izmantošanu diennakts griezumā, piemēram, finansiāli atbalstot gan elektroenerģijas uzkrāšanas risinājumu ieviešanu mazajās HES, gan esošo jaudu noslogojuma diversificēšanu ar saules un/vai vēja enerģijas iekārtām mazūdens periodā, kā arī, piesaistot Eiropas Savienības un citu ārēju fondu finansējumu, veicināt zivju ceļu izveidi ar HES īpašniekiem pieņemamiem ekoloģiskā caurplūduma nodrošināšanas nosacījumiem tajos (piemēram, mainīgs caurplūduma nodrošinājums zivju nārsta, mazūdens un citos periodos).
7. Attiecībā uz nepieciešamām izmaiņām pastāvošajā DRN aprēķināšanas kārtībā semināros vēlreiz atgādināts acīmredzamais par tās netaisnīgumu attiecībā uz mazajām HES ar zemiem ūdens kritumiem, kā

arī aktualizēts jautājums par DRN kā instrumentu labāka ekoloģiskā stāvokļa panākšanai upēs, ko arī izmantot kā pamudinājumu HES īpašniekiem veikt atbilstošus ieguldījumus savās HES un rūpēties par to uzturēšanu ilgtermiņā. Lai panāktu taisnīgāku maksājamā DRN apjomu pret HES ieņēmumiem, projektā piesaistītie speciālisti iesaka esošajai DRN aprēķināšanas formulai pievienot vairākus korekcijas koeficientus vairākās ūdens kritumu grupās. Būtiski, ka piedāvātais risinājums turklāt ir ar pozitīvu ietekmi uz valsts budžetu. Attiecībā uz DRN kā motivējošu rīku vides stāvokļa uzlabojumiem tiek ieteikts arī paredzēt pilnīgus vai daļējus atbrīvojumus no DRN maksāšanas (piemēram, pilnīgs atbrīvojums no DRN, ja mazajā HES ir izbūvēts zivju ceļš, daļējs atbrīvojums, ja ir uzstādīta turbīna, kas ļauj strādāt upes dabiskās pieteces režīmā, ja HES būves (aizsprosts) kalpo kā būtiska vismaz pašvaldības nozīmes transporta artērija, vai gadā nodrošināmā ekoloģiskā caurplūduma apmērā utml.).

8. Saistībā ar iespējām panākt vienkāršāku un efektīvāku DRN maksāšanas kontroli semināros ieteikts veikt normatīvā regulējuma izmaiņas, paredzot DRN maksāšanu nevis par saražoto, bet gan tīklā nodoto elektroenerģijas daudzumu, HES valdītājiem ļaujot ietaupīt laiku, finanšu un darbaspēka resursus, kas tiek veltīti šo abu daudzumu atsevišķai uzskaitēi. Starpība starp šiem daudzumiem HES tehnoloģiskā procesa gadījumā ir pavisam niecīga, bet informācija par tīklā nodoto elektroenerģiju ir daudz vieglāk un neatkarīgi pārbaudāma informācija. Proti, šos pēdējos datus par visām elektroenerģiju ražojošām mazajām HES VVD varētu apkopotā veidā iegūt no AS “Sadales tīkls” informācijas sistēmām, minētos datus viegli salīdzinot ar HES valdītāju DRN aprēķina lapās un/vai DRN deklarācijās norādītajiem. Vienlaikus gan tiek pieļauts, ka, pārejot uz DRN maksāšanu nevis par saražoto, bet tīklā nodoto elektroenerģiju, varētu palielināties nevienlīdzība mazo HES starpā. Proti, tās mazās HES, kas atrodas nomaļākās vietās, savām vajadzībām (kā pašpatēriņu) patērējot mazāku daudzumu no sevis saražotās elektroenerģijas, bet tās, kas atrodas tuvumā kādiem lielākiem patērētājiem, piemēram, sev piederošiem viesu namiem vai elektroauto uzlādes stacijām, pašpatēriņā varētu patērēt vairāk elektroenerģijas, kura netiktu aplikta ar DRN. Tomēr šādi argumenti ir vairāk teorētiska rakstura, jo šādas HES ar sev piederošiem viesu namiem, uzlādes stacijām vai citiem lieliem patērētājiem, kas atrastos pie viena un tā paša elektrības pieslēguma, Latvijā ir pavisam dažas. Katrā ziņā, ņemot vērā Latvijas un ES uzņemto virzību uz “Zaļo kursu”, kas atspoguļota arī Nacionālajā enerģētikas un klimata plānā (NEKP) un kas pagēr maksimāli veicināt no atjaunojamiem energoresursiem iegūtas elektroenerģijas pašpatēriņu, piedāvātās izmaiņas ir pamatotas ar plašākām sabiedrības interesēm pēc valsts ekonomiskās attīstības, kuras var kalpot par pietiekamu pamatu sava veida atbrīvojuma no DRN paredzēšanai par pašpatēriņā patērēto elektroenerģiju. Semināros arī izteikts aicinājums birokrātijas mazināšanas nolūkos atteikties no ŪRLA paredzētajām un VVD kontrolēs līdz šim pieprasītajām DRN aprēķina lapām, jo kopš 2024. gada tās saturiski ir teju identiskas ar DRN deklarāciju, kas tiek iesniegta Valsts ieņēmumu dienestam.